TIJORAT BANKLARIDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI

Nazarova Nargiza Sohib qizi
nargiz121098nazarova@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23275102

Annotatsiya. Tezisda tijorat banklarida sun'iy intellektdan foydalanishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Mijozlarga xizmat ko'rsatish, kredit risklarini baholash, firibgarlikni aniqlash va ichki jarayonlarni avtomatlashtirish imkoniyatlari umumlashtiriladi. Ma'lumotlar maxfiyligi, algoritmlar shaffofligi va kadrlar tayyorlash bilan bog'liq muammolar yoritiladi. Sun'iy intellektni joriy etishda inson nazorati, kiberxavfsizlik va modellarni muntazam baholashning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, tijorat banklari, raqamli bank xizmatlari, kredit riski, mashinaviy o'qitish, firibgarlikka qarshi kurash.

Kirish

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari faoliyatida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etish bank xizmatlari sifati, xavfsizligi va raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Mijozlarga oid ma'lumotlar hajmining o'sishi banklardan ularni tez va aniq qayta ishlashni talab qiladi. SI ushbu jarayonda bank xodimlarining tahlil va qaror qabul qilish faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin [1; 2].

Masofaviy bank xizmatlari, mobil ilovalar va elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi natijasida banklar katta hajmdagi tuzilmalashgan va tuzilmalashmagan ma'lumotlarni to'playdi. Bunday ma'lumotlarni tahlil qilishda mashinaviy o'qitish va chuqur o'qitish algoritmlaridan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda [1]. Tezisning maqsadi tijorat banklarida SIning o'rni, qo'llanish yo'nalishlari va uni joriy etish bilan bog'liq muammolarni ilmiy hamda tahliliy manbalar asosida umumlashtirishdan iborat.

Asosiy qism

SI tijorat banklarida quyidagi asosiy yo'nalishlarda qo'llaniladi.

Mijozlarga xizmat ko'rsatish. Chatbotlar va virtual yordamchilar mijozlar murojaatlariga kecha-yu kunduz javob berish, operatorlar yukini kamaytirish va xizmatni tezlashtirish imkonini beradi. Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) texnologiyalari mijoz savolini tahlil qilib, kerakli ma'lumotni taqdim etish yoki mijozni mutaxassisga yo'naltirishga yordam beradi [1; 2].

Kredit risklarini baholash. Mashinaviy o'qitish algoritmlari mijozning to'lov qobiliyatini turli ko'rsatkichlar asosida tahlil qilish va kredit qarorlarini tezlashtirishda qo'llaniladi. Biroq baholash sifati ma'lumotlarning ishonchliligi, modelning to'g'ri tekshirilishi va muntazam nazorat qilinishiga bog'liq [1; 2].

Firibgarlikka qarshi kurash. SI shubhali tranzaksiyalarni real vaqt rejimida aniqlashga yordam beradi. Algoritmlar mijozning odatiy xatti-harakatidan chetga chiqish holatlarini aniqlab, tekshirish uchun signal shakllantirishi mumkin. Tranzaksiyani cheklash yoki bloklash bankning belgilangan tartiblariga muvofiq amalga oshiriladi [1; 2].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shaxsiylashtirilgan takliflar. Mijozlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali ularning ehtiyojlariga mos mahsulot va xizmatlarni taklif etish mumkin. Bu yondashuv mijoz bilan munosabatlarni yaxshilashga xizmat qilishi mumkin, biroq ma'lumotlardan foydalanishda maxfiylik va adolatlilik talablarini hisobga olish zarur [1; 3].

Ichki jarayonlarni avtomatlashtirish. Hujjatlarni qayta ishlash, mijozni identifikatsiya qilish va tekshirish (KYC), shuningdek, me'yoriy talablarga muvofiqlikni tekshirish (komplayens nazorati) jarayonlarida SI qo'llanilishi mumkin. Bu takroriy vazifalarni tezlashtirish va xatolarni aniqlashga yordam beradi, ammo natijalarni tekshirish zaruratini bekor qilmaydi [1; 2].

Ushbu yo'nalishlar va ulardan kutiladigan imkoniyatlar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Tijorat banklarida SI qo'llanilishining asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	SI texnologiyasi	Kutiladigan imkoniyat
Mijozlarga xizmat ko'rsatish	Chatbotlar, NLP, ovozli yordamchilar	Murojaatlarga javob berishni tezlashtirish, operatorlar yukini kamaytirish
Kredit risklarini baholash	Mashinaviy o'qitish, skoring modellari	To'lov qobiliyatini tahlil qilish va kredit qarorlarini qo'llab-quvvatlash
Firibgarlikka qarshi kurash	Anomaliyalarni aniqlash algoritmlari	Shubhali tranzaksiyalarni aniqlash va tekshiruv uchun signal berish
Shaxsiylashtirilgan takliflar	Mijoz xatti-harakatlarini tahlil qilish, tavsiya tizimlari	Mijoz ehtiyojlariga mos mahsulot va xizmatlarni taklif etish
Ichki jarayonlar	Hujjatlarni avtomatik qayta ishlash, KYC vositalari	Takroriy vazifalarni tezlashtirish va tekshirishni qo'llab-quvvatlash

Manba: [1; 2] asosida umumlashtirilgan.

Jadvaldagi imkoniyatlar har bir bankda bir xil natija berishini anglatmaydi. Amaliy samara ma'lumotlar sifati, texnologik infratuzilma, mutaxassislar malakasi va nazorat mexanizmlariga bog'liq. Ayniqsa, kredit risklarini baholash va firibgarlikka qarshi kurashda model xatolarini muntazam aniqlash va bartaraf etish muhim [1; 2].

Joriy etishdagi muammolar

SIni joriy etishda shaxsiy ma'lumotlarning xavfsizligi va maxfiyligini ta'minlash muhim masala hisoblanadi. Algoritmlar qarorlarining shaffofligi va tushunarliligi ham zarur: kreditni baholash natijasini izohlash va ehtimoliy noxolislikni aniqlash imkoniyati bo'lishi kerak. Malakali mutaxassislar yetishmasligi hamda texnologik infratuzilma xarajatlari joriy etishni qiyinlashtirishi mumkin. Shuningdek, SI tizimlarini amaldagi me'yoriy talablar va bankning risklarni boshqarish tartiblariga muvofiqlashtirish talab etiladi [1–3].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Takliflar

Mazkur muammolarni kamaytirish uchun bank xodimlarining raqamli va analitik ko'nikmalarini rivojlantirish, mutaxassislar tayyorlashda oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish tavsiya etiladi. Kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish tizimlarini takomillashtirish, algoritmik qarorlar ustidan inson nazoratini saqlash hamda modellarni muntazam tekshirish zarur. SIdan foydalanish tartibi, mas'uliyat va nazorat choralarini bankning ichki hujjatlarida aniq belgilash maqsadga muvofiq.

Xulosa

Sun'iy intellekt tijorat banklarida xizmat ko'rsatish, risklarni baholash va ichki jarayonlarni takomillashtirish uchun imkoniyat yaratadi. Bu imkoniyatlardan foydalanish ma'lumotlar sifati, kadrlar tayyorgarligi, kiberxavfsizlik va inson nazoratiga bog'liq. Shuning uchun SIni joriy etishda texnologik samaradorlik bilan birga qarorlarning tushunarliligi, ishonchliligi va me'yoriy talablarga muvofiqligini ta'minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Basel Committee on Banking Supervision. Digitalisation of finance. Bank for International Settlements, 2024. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d575.htm (murojaat sanasi: 10.10.2026).
2. Financial Stability Board. The Financial Stability Implications of Artificial Intelligence. 14 November 2024. URL: https://www.fsb.org/uploads/P14112024.pdf (murojaat sanasi: 10.10.2026).
3. Aldasoro I., Gambacorta L., Korinek A., Shreeti V., Stein M. Intelligent financial system: how AI is transforming finance. BIS Working Papers. 2024. No. 1194. URL: https://www.bis.org/publ/work1194.htm (murojaat sanasi: 10.10.2026).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.